

Ongekend Leiden

Het verleden in kaart

Y.M.J. Lammers-Keijsers (red.)

Inhoudsopgave

Voorwoord	<i>Wethouder Jan-Jaap de Haan</i>	5
Inleiding	<i>Martijn Andela</i>	6
1 Geschiedenis van het Leidse grondgebied	<i>Yvonne Lammers-Keijzers</i>	9
2 Een archeologische kaart van de stad	<i>Yvonne Lammers-Keijzers en Chrystel Brandenburgh</i>	26
Kadertekst: Monumenten en archeologie		28
Kadertekst: Archeologie en bouwhistorie: de Aalmarkt		32
Kadertekst: Verborgen vindplaatsen		40
Kadertekst: Archeologie als inspiratiebron: de ontwikkeling van park Matilo		42
Kadertekst: Aangepaste plannen: kasteel Boshuizen		46
3 De bouwhistorische verwachtingskaart	<i>Wim Boerefijn en Edwin Orsel</i>	49
Kadertekst: Bouwhistorische verwachting versus monumenten en beeldbepalende panden		50
Kadertekst: Winkelhuis Haarlemmerstraat 18		52
Kadertekst: Breestraat 95, een voornaam winkelhuis		58
Kadertekst: Breestraat 66, een vleugel van het voormalige Catharinagasthuis		64
Kadertekst: Langegracht 63, een vroeg negentiende-eeuws pakhuis		68
Kadertekst: De cultuurhistorische waardenkaart		72
4 Blaeu en zijn kaart van Leiden	<i>Yvonne Lammers-Keijzers</i>	73
Bijlage	Wetten, regels en definities <i>Matthijs Burger</i>	79
Noten		84
Literatuuropgave		86
Auteurs		87
Illustratieverantwoording en dankwoord		88
Losse bijlagen		
Onder voorflap: Bouwhistorische en archeologische verwachtingskaart		
Onder achterflap: Blaeu Digitaal – Ontdek Leiden in de Gouden Eeuw (dvd)		

Leiden is doordrenkt met geschiedenis. Mijn werkplek, het stadhuis, staat op de plaats waar een nederzetting langs de Breestraat een van de ontstaanskernen van onze latere stad vormde en waarvan ongetwijfeld nog veel geheimen in de grond zijn verborgen. Het niveauverschil in het Stadhuisplein maakt duidelijk dat de Breestraat zijn leven als dijk langs de Rijn begon. Vanuit het raam van mijn kamer zie ik de Hooglandse Kerk en de bomen op de Burchtheuvel die wuiven in de wind.

De binnenstad is vol verhalen die verteld moeten worden. De bijzondere kwaliteit van het oude centrum is voor dit College aanleiding geweest het *Programma Binnenstad* te starten. Daarmee willen we het bijzondere karakter behouden en versterken, maar ook nieuwe kwaliteit aan de binnenstad toevoegen, zoals een beter winkelaanbod, een betere bereikbaarheid en meer culturele evenementen.

De ruimte voor nieuwe ontwikkelingen is echter schaars en het spanningsveld tussen nieuwe plannen en behoud van erfgoed is eerder regel dan uitzondering. Daarom is het noodzakelijk aan het begin van de planvorming zo goed mogelijk zicht te hebben op de cultuurhistorische waarden. Of het nu gaat om een monument, een archeologische vindplaats of een waardevolle stedelijke structuur: als hun verhaal en betekenis bekend zijn, dan kan er bij een ontwikkeling rekening mee worden gehouden. Onbekend maakt onbemind, en er is nog veel onbekend in deze stad van ontdekkingen.

Het inzichtelijk en herkenbaar maken van historische waarden – achter de gevels en onder de grond – is een kerntaak van de medewerkers van Monumenten & Archeologie. Deze waarden worden op verschillende wijzen vastgelegd: in beschrijvingen, opmetingstekeningen en kaartbeelden. Maar ook met publicaties zoals dit boekje, dat onderdeel uitmaakt van de serie *Bodemschatten en Bouwgeheimen*, maken we de resultaten van

wetenschappelijk onderzoek beschikbaar voor de burger.

Vanwege het thema van de Open Monumentendag, *Leiden op de kaart*, hebben we ditmaal gekozen voor de bouwhistorische en archeologische verwachtingskaarten als onderwerp. Deze kaarten maken de aanwezige waarden in één oogopslag duidelijk en kunnen voor de plannenmakers een richtlijn zijn. De focus van de archeologische kaart ligt op het gehele Leidse grondgebied; daar woonden immers ook al mensen voordat onze stad bestond. Het aandachtsgebied van de bouwhistorische kaart is hetzelfde als dat van het Programma Binnenstad: dat wil zeggen Leiden binnen de Singels.

Om duidelijk te maken hoe gaaf de binnenstad nog is, en om u in gedachten terug te voeren naar het zeventiende-eeuwse Leiden, is er een fantastische film ontwikkeld. Hierin zijn alle gebouwen op de kaart van Blaeu uit 1649 overeind gezet, zodat er een driedimensionaal beeld is ontstaan. Deze bijzondere film neemt u mee door de stad en vertelt het verhaal van behouden en verloren bezienswaardigheden zoals de Pieterskerk, het Catharinagasthuis en de Burcht.

Veel kijk- en leesplezier!

Drs. J.J. de Haan

Wethouder Cultuur, Werk en Inkomen

Nederland is een door mensenhanden gemaakt land. Om in deze moerassige rivierdelta droge voeten te houden is tot op de dag van vandaag een continue en gezamenlijke inspanning vereist. De relatief hoge bevolkingsdichtheid die onze woon-omgeving al eeuwenlang kent, leidde bovendien tot een voortdurend intensiever gebruik van de beschikbare ruimte met landaanwinning en herinrichting. Als gevolg van de strijd tegen het water en de intensivering van het gebruik hebben wij een traditie opgebouwd van het in cultuur brengen van de gronden die ons voorhanden zijn. Of het nu gaat om een bos, een polder of een stadslandschap, iedere vierkante meter grond kent een geschiedenis van aanleg; van cultuurhistorie dus. Daarmee kent ons landschap een zeldzame, soms verborgen kwaliteit.

Uiteraard staat de transformatie van het landschap niet stil, vooral niet in een dynamische omgeving als de Randstad. Daar hebben we in Leiden mee te maken. Ontwikkeling wordt door liefhebbers van erfgoed vaak gezien als een bedreiging, maar het is ook een kans. Door oude gebouwen een nieuwe functie te geven houden ze bestaansrecht, het vervlechten van oud en nieuw leidt vaak tot een interessant contrast en een nieuwbouwwijk krijgt extra kwaliteit door cultuurhistorie als inspiratiebron te gebruiken. Dat vraagt om een brede blik van ontwerpers en ontwikkelaars, maar ook om lef van de cultuurhistorische sector. Het is de taak van archeologen, historisch geografen, bouw- en architectuurhistorici om ontwikkelende partijen te voorzien van informatie en instrumenten om de geschiedenis een plaats te geven binnen een vernieuwing. Dat gaat niet zonder slag of stoot. Archeologie wordt vaak nog als 'hobby' en een sluitpost gezien en de monumentenzorg als een club van weinig visionaire, defensieve koesteraars. Het collectieve geheugen is maar kort. Zo maakt Leiden vandaag de dag goede sier met zijn vele monumenten en zijn grote binnenstad met een gave singelring,

maar in de functionalistische cityplannen van de jaren zestig zou een groot deel van het centrum moeten wijken voor bedrijven en verkeerswegen. Nu prijzen we ons gelukkig dat veel van die ingrijpende plannen niet zijn uitgevoerd. Er is maar weinig waardering voor de plaatsen waar ze wel tot uitvoering zijn gekomen, zoals op de hoek van de Ir. Driessenstraat en de Hooigracht, waar een advies om het gebouw van de Leidse Duinwater Maatschappij (M.P. Schutte, 1958-'59) als gemeentelijk monument te beschermen dikwijls met verwondering wordt bekeken omdat men het gebouw 'lelijk' vindt. Dit is een discussie die in het kader van dit boekje niet thuis hoort, maar wel een teken dat het werk van de monumentenzorg in de voorgaande decennia nu hoog gewaardeerd wordt. Het is daarom belangrijk dat wij als hielders van het culturele erfgoed een lange termijn visie hebben en soms tegendraads durven te zijn. Men mag van ons echter ook verwachten dat we innovatief zijn en een ontwikkelingsgerichte houding aannemen. De vooral objectgerichte monumentenzorg die met de eerste Monumentenwet in 1961 werd ingevoerd en in de jaren van stadsvernieuwing zijn vruchten afwierp, sluit onvoldoende aan op de behoeften van deze tijd. Met de Wet op de archeologische monumentenzorg (WAMZ) uit 2007 heeft de archeologie een plaats gekregen in de ruimtelijke ordening en ook in de monumentenzorg heeft het idee post gevat dat een meer gebiedsgerichte aanpak betere resultaten oplevert. Cultuurhistorie is door een koppeling aan het ruimtelijke instrumentarium eerder in beeld, waardoor er direct rekening mee kan worden gehouden en de geschiedenis soms zelfs als inspiratiebron kan worden gebruikt. Een goed voorbeeld is Matilo in de nieuwe wijk Roomburg, waar de aanwezigheid van een Romeins fort heeft geleid tot de ontwikkeling van een archeologisch park.

Er is echter ook een andere, meer vakinhoudelijke reden. De oude collectiegedachte, waarin een ver-

1 Geschiedenis van het Leidse grondgebied

De geschiedenis van Leiden laat men traditiegetrouw beginnen in de eerste helft van de twaalfde eeuw met de bouw van een stenen burcht onder het bewind van Graaf Dirk IV van Holland (1114-1157). Het Leidse grondgebied werd echter gedurende verschillende perioden daarvoor ook bewoond. De bodem van de stad herbergt nog veel resten uit deze oudste bewoningsfasen en vormt daarmee dus letterlijk en figuurlijk de ondergrond van de Leidse historie. Om de kaarten te maken die in dit boekje worden omschreven, moeten we dus bij die ondergrond beginnen. Het landschap in en rond het oorspronkelijke gebied dat nu Leiden heet, is in het verleden sterk aan veranderingen onderhevig geweest. De belangrijkste oorzaak daarvan is het feit dat de Rijn gedurende deze eeuwen steeds van loop veranderde en dat de kustlijn van Nederland soms verder landinwaarts lag, waardoor de zee dichterbij de buurt van Leiden lag dan nu.

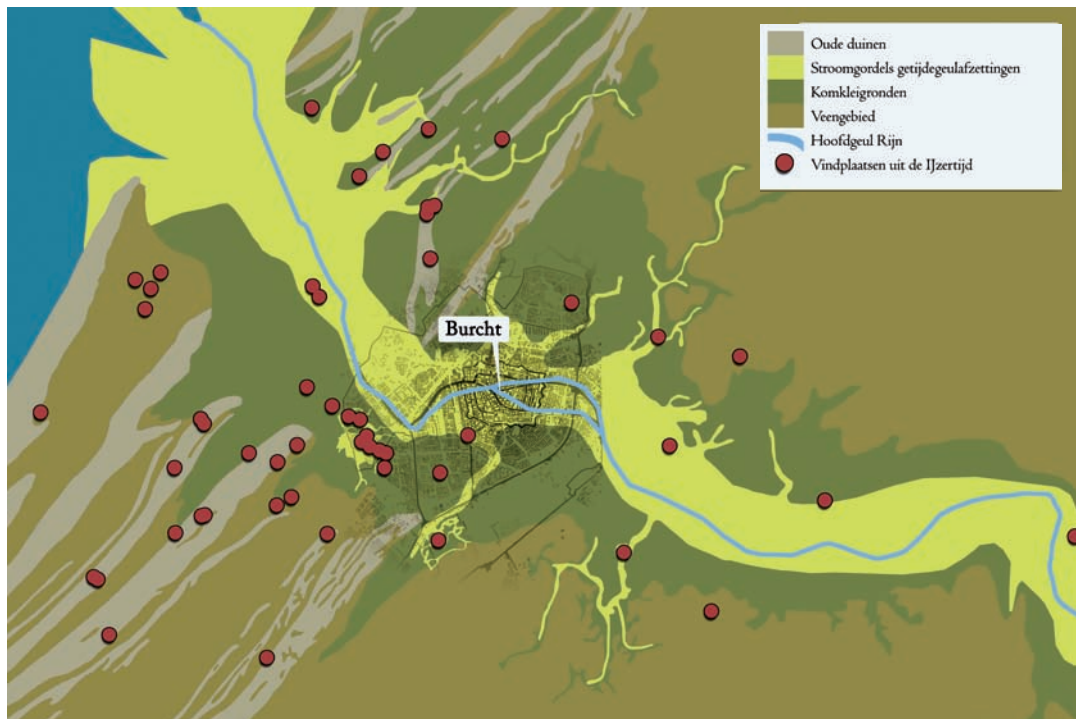
Het slib van de rivier dat werd afgezet op de oevers was vruchtbaar en daarom aantrekkelijk om in cultuur te brengen. Bovendien waren de oevers vaak hoger gelegen dan de rest van de omgeving, zodat zij in geval van overstromingen vanuit de zee de meest veilige plaats waren om te vertoeven. Tussen 2500 voor Christus en 350 na Christus stroomde het meeste Rijnwater via Wijk bij Duurstede en Utrecht naar de middelste van de drie Rijnarmen die ten noorden van Katwijk in Zee uitmondden.¹ Daarna begon deze loop van de Rijn te verlanden, maar het duurde nog bijna 600 jaar voordat er geen open waterverbinding meer was tussen Leiden en de Noordzee. Of het gebied bewoond kon worden was dus afhankelijk van de activiteit van de Rijn en haar zijstromen. Tijdens een van de vele fasen waarbij de zee zich terugtrok van de kust ontstond tussen de vijfde en derde eeuw voor Christus door afzetting van klei en zand het latere Waardeiland. Tegelijk ontwikkelden zich enkele zijrivieren, die voorlopers waren van de Does, de Zijl en de Mare aan de

noordkant en de Zwiet, de Roomburgwetering en de Leidse Vliet aan de zuidkant. Omdat er tot 1000 na Christus een directe verbinding was met de Noordzee, zal de waterstand flink door de getijden beïnvloed zijn geweest. Voor de inheemse bewoners zal dit geleid hebben tot een continue noodzaak tot aanpassingen. De Romeinen daarentegen trokken zich minder aan van overstromingsgevaar. Dankzij hun kennis op het gebied van waterwerken en wegenbouw en hun enorme mankracht waren zij beter in staat het landschap naar hun hand te zetten. Omdat de rivier voor hen van groot belang was, voor de aanvoer van goederen, maar ook als grens van het Romeinse rijk, verreezen er verschillende Romeinse nederzettingen direct langs de Rijn.

Voor het ontstaan van de stad: steentijd, ijzertijd, Romeinse tijd

De oudste bewoningsresten van Leiden zijn gevonden ten noorden van de Wassenaarseweg, in het zogenaamde Pomona-gebied. Op deze plek werd een oude strandwal aangetroffen met vondsten uit de late steentijd (2800-2000 voor Christus). Ook op strandwallen rond Voorschoten en Wassenaar werden vondsten uit deze periode gedaan. Van de periode direct daarna, de bronstijd en de vroege ijzertijd, zijn in Leiden geen vondsten bekend. Dat wil niet zeggen dat ons gebied toen niet bewoond werd, maar de bewoonde grondlagen liggen ofwel heel diep onder de grond door de vele afzettingsfasen die nadien volgden, ofwel ze zijn verspoeld tijdens periodes waarin de zee verder landinwaarts kwam.

Meer weten we over de bewoning in de middeleeuwen: de bewoners woonden langs de zijstromen van de Oude Rijn, in de huidige Stevenshofjespolder, de Cronesteynse polder en de Oostvlietpolder. Ook aan de noordkant van Leiden, in de Munnikenpolder en in de Achthovenerpolder zijn resten uit de ijzertijd bekend. De mensen woonden in deze nederzettingen met een of twee

Het landschap rond Leiden zoals dat er in de ijzertijd uitgezien moet hebben. De stippen geven de reeds bekende vindplaatsen aan, maar vermoedelijk zijn er meer bewoonde erven in de regio geweest.

Een weg door het veen: van takken en palen werd een zogenaamd 'knuppelpad' aangelegd.

gezinnen bij elkaar en leefden van veeteelt en mogelijk wat akkerbouw. Zij legden akkers aan op de vruchtbare kreekkruggen en oeverwallen en lieten hun vee grazen op de hooilanden daar vlak achter. In het veenmoeras tussen de stromen verzamelden zij riet en wilgentenen voor het vlechten van muren en afscheidingen. Bovendien vulden zij hier hun dieet aan met de jacht op vogels en visvangst. Om zich veilig in het moeras te kunnen begeven legden zij her en der knuppelpaadjes aan – paden gevormd uit rijen boomstammetjes en takken. Gedurende de laatste eeuwen voor Christus raakte het land rond de krekken en stromen steeds meer ontgonnen, wat uiteindelijk resulteerde in een tamelijk open landschap. In de laatste eeuw voor Christus vermengden Bataven en Cananefaten zich met deze lokale bewoners. De Romeinse geschiedschrijvers geven aan dat deze uitheemse groeperingen de inheemse bevolking min of meer onder de voet liepen, maar waarschijnlijker is het dat kleine, militair sterke groepen Bataven en Cananefaten zich met hulp van de

4 De Leidse kaart van Blaeu

Bij het vervaardigen van de archeologische en bouwhistorische waardenkaarten is gebruik gemaakt van verschillende bronnen: de reeds bekende archeologische en bouwhistorische gegevens, geologische onderzoeken, archiefmateriaal en 'expert judgement'. Daarnaast vormde historisch kaartmateriaal een belangrijke bron van informatie. Leiden bezit een uitgebreide collectie historische kaarten, vaak gemaakt door beroemde kaartenmakers. Een daarvan was Joan Willemszoon Blaeu, die in 1649 in zijn 'Toonneel der Steeden' een kaart van Leiden opnam. Van deze kaart is nu een 3D-visualisatie gemaakt, met de titel Blaeu Digitaal – Ontdek Leiden in de Gouden Eeuw.

Historische kaarten

In de zestiende en met name de zeventiende eeuw zijn in Nederland heel veel kaarten gemaakt. De Republiek der Zeven Verenigde Nederland die in 1588 werd uitgeroepen, verwierf in de zeventiende (ofwel 'Gouden') eeuw grote economische macht. De internationale handel en zeevaart bloeiden, waarbij de Verenigde Oost-Indische Compagnie (voc) een belangrijke rol speelde. De vele reizen van de voc maakten een goed kaartenbestand noodzakelijk. Bovendien stelde de heersende welvaart zowel stadsbesturen als individuele burgers in staat prestigieuze atlanten te laten maken. Dergelijke atlanten werden als statussymbool beschouwd en vaak groot en luxueus uitgegeven.

De Leidse kaart van Joan Blaeu uit 1649.

Ze werden bewaard in speciale kabinetten of pronkkasten. Tot aan de jaren '20 van de zeventiende eeuw werd de Europese markt voor kaarten gedomineerd door Jodocus Hondius die herdrukken van de kaarten van de Vlaamse cartograaf Mercator uitgaf. Tegelijkertijd waren in de Republiek cartografen actief in Enkhuizen en Edam. Het bleek een groeiende markt te zijn: kooplieden, zeelieden en welgestelde burgers waren allen geïnteresseerd in wat er zich achter de horizon afspeelde.

Joan Blaeu en ook zijn vader Willem Janszoon Blaeu hadden de kennis van zaken en de handelsgeest om onder deze omstandigheden uit te groeien tot wereldberoemde cartografen. Het belang van hun kaarten en atlassen wordt tot op de dag van vandaag onderkend. Hun belangrijkste werk, de *Atlas Major*, is dan ook onderdeel van de nationale canon van de geschiedenis.³⁰

De firma Blaeu

Willem Janszoon Blaeu werd in 1571 geboren in Alkmaar of Uitgeest als zoon van een welvarende koopman. Na gewerkt te hebben bij de Amsterdamse haringkoopman Cornelis Hooft (die met een nicht van Blaeu was gehuwd), volgde hij zijn werkelijke interesse en ging in de leer bij de Deense astronoom Tycho Brahe. Hier leerde hij de grondbeginselen van de landmeetkunde en hoe hij (meet)instrumenten en globes moest maken. Bij terugkomst in Nederland vestigde hij een eigen drukkerij en uitgeverij in Amsterdam. Zijn eerste gedrukte kaarten van rond 1605 vielen op door hun kwaliteit en Blaeu werd bekend om zijn innovatieve geest. Hij bracht enkele belangrijke verbeteringen aan in de drukpers, waardoor deze sneller werkte, maakte aard- en zeeglobes en mathematische instrumenten en verrichtte zelf landmetingen. Bovendien sprak hij veel met zeelieden en verdiepte zich in scheepvaartjournaals, op basis waarvan hij zijn kaarten aanpaste. Zijn oudste zoon Joan of Johannes Blaeu werd in 1598 of 1599 in Alkmaar geboren. In 1619 en 1620 studeerde Joan rechten aan de universiteit van Leiden. In 1620 werd hij tot doktor in de rechten benoemd en reisde hij door Europa. Hij trouwde

met Geertruid Vermeulen en kreeg zes kinderen. Vanaf ongeveer 1630 was hij werkzaam bij zijn vader en leerde van hem het vak.

Na de dood van Willem in 1638 namen Joan en zijn broer Cornelis de uitgeverij over en werd Joan officieel benoemd tot cartograaf voor de VOC, een functie die zijn vader vóór hem had bekleed. Toen Cornelis in 1642 overleed zette Joan het bedrijf alleen voort.

Onder Joan Blaeu verwierf het bedrijf internationale vermaardheid, vooral door Joans enorme handelsinzicht. In 1636 bracht Joan zijn eerste eigen werk uit: een deel van de *Atlas Novus*. In 1649 volgde het *Toonneel der Steden*, waarin stadsplattegronden van de belangrijkste Nederlandse (vesting)steden waren opgenomen. Vanaf 1662 bracht hij in verschillende talen en edities zijn meest beroemde werk, de *Atlas Major* uit, die bijna zeshonderd kaarten en enkele duizenden pagina's beschrijvingen bevatte en daarmee het hele toenmalige wereldbeeld weergaf. De atlas illustreert hoe de kennis van de wereld door ontdekkingsreizen en handelscontacten was toegenomen. Blaeu maakte de atlassen op bestelling op folioformaat en de opdrachtgever kon zelf aangeven hoe de uitgave eruit moest zien; al dan niet in kleur, al dan niet in leer gebonden. Men kon ook zelf aangeven wat er op de rug of het voorblad moest worden vermeld. Dit alles droeg natuurlijk bij aan de aantrekkingskracht van het object: het was niet alleen de grootste atlas ooit gedrukt, maar men kon er ook, als het ware, zijn eigen stempel op drukken. De atlas werd daardoor een zeer gewild statussymbool. Zo bezaten zowel de Engelse koning Charles I, als de stadhouder Willem III (die later eveneens koning van Engeland werd) een exemplaar. Ook Leiden bestelde een eigen atlas, waarschijnlijk vanwege het feit dat de stad een afgevaardigde in het Amsterdamse bestuur van de VOC had. Het was zaak om goed op de hoogte te zijn van de landen waarmee men handel dreef en de zeeroutes waarin werd geïnvesteerd. De Leidse versie werd voorzien van het wapen met de twee sleutels. De atlas is nog steeds in het bezit van het Regionaal Archief Leiden en is in 2007 geheel gedigitaliseerd. U kunt de zes

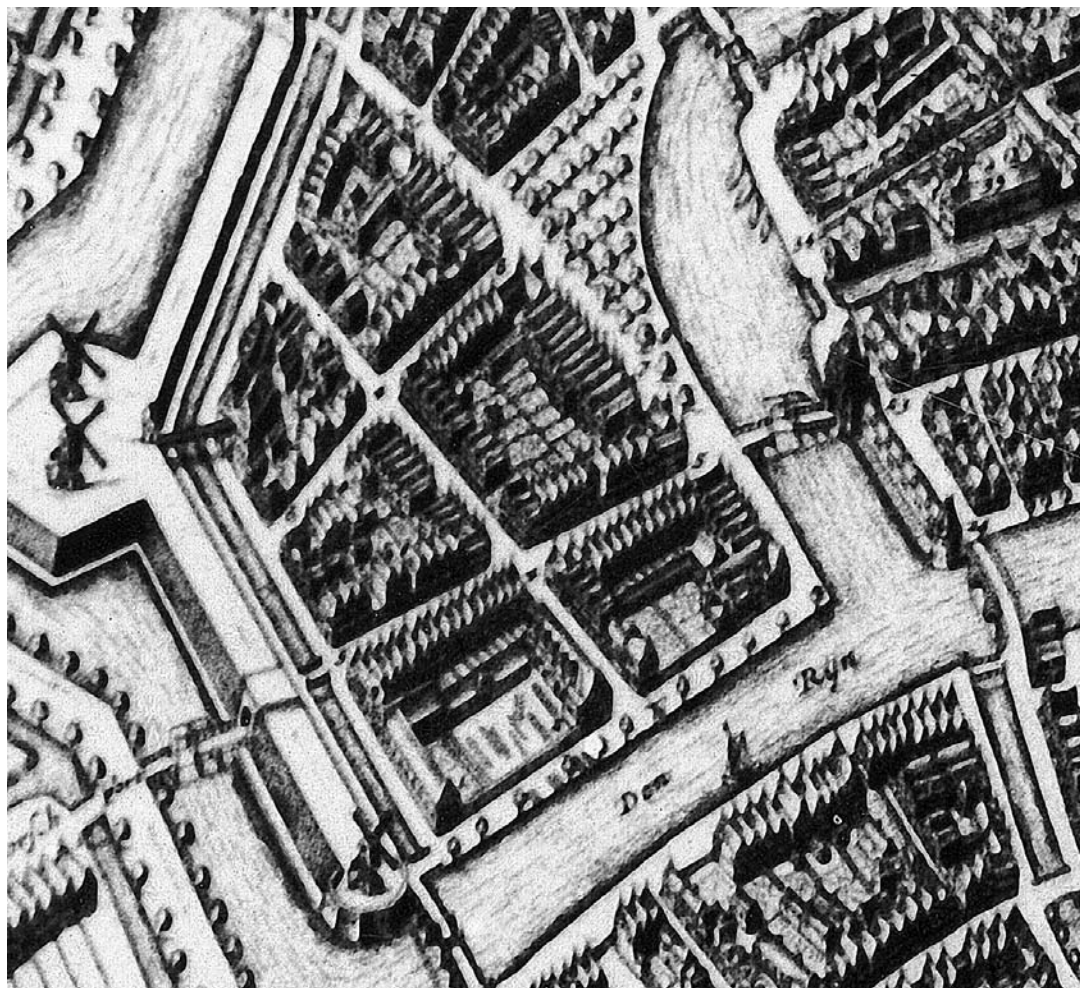
De kaart van Leiden

Tegen het einde van de vrijheidsstrijd van de Republiek (de Vrede van Münster werd getekend in 1648) vatte Joan Blaeu het plan op een nieuw stedenboek van de Nederlanden samen te stellen. Het uitroepen van de Republiek had gezorgd voor veranderingen in het algemene aanzicht van de Nederlanden en bovendien hadden veel steden in de voorafgaande periode ingrijpende ontwikkelingen doorgemaakt. De kaarten die tot dan het meest gebruikt werden, waren die van Guicciardini, een Italiaan die in 1567 een 'Beschrijving van de Nederlanden' had uitgegeven, waarin de geschiedenis van de Lage Landen werd behandeld en diverse stadskarten waren opgenomen. Hoewel Blaeu zelf nog geen stedenboeken had samengesteld, had hij wel ervaring opgedaan met het uitgeven van dergelijk werken: in 1644 gaf hij de *Flandria illustrata* van de Vlaamse geleerde Antonius Sanderus (1586-1664) uit en in 1647 een werk over de verrichtingen van graaf Johan Maurits van Nassau in Brazilië. Twee jaar later kwam zijn eigen verzameling stadskarten en beschrijvingen uit, waarin hij zowel de noordelijke als de zuidelijke Nederlanden opnam. De politieke scheiding tussen de twee gebieden werd toen zeker nog niet beschouwd als iets wat blijvend zou zijn of iets waardoor men zich minder met elkaar verbonden voelde. De politieke ontwikkelingen stelden Blaeu wel voor problemen: enerzijds wilde hij, uit ondernemersoverwegingen, bij het uitroepen van de vrede een nieuwe atlas klaar hebben, die de actuele situatie recht deed, anderzijds werd er nog gedebatteerd over de grenzen en was het lastig op de zaken vooruit te lopen. Hoewel achteraf bleek dat Blaeu niet in alle gevallen de juiste keuze had gemaakt, kon de atlas zeker een succes genoemd worden. De kaart van Leiden die Blaeu opnam was grotendeels gebaseerd op de kaart van cartograaf en uitgever Pieter Bast uit 1600. Bast maakte, zoals uit onderzoek blijkt, zeer nauwkeurige kaarten en Blaeu nam vrijwel al diens details over. Hij nam echter ook een groot deel van de stadsuitbreidingen op, waardoor de kaart van Blaeu uiteindelijk de meeste informatie bevat. Blaeu gebruikte als naam voor de stad nog het La-

tijnse *Lugdunum Batavorum*, wat in die tijd, zoals in hoofdstuk 1 is uitgelegd, de gangbare officiële aanduiding voor Leiden was.

De 3D-animatie

Alle cartografen, ook die van de zeventiende eeuw, staan voor de uitdaging de werkelijkheid te vangen op papier. Moderne kaarten geven meestal in kleurvlakken aan waar er sprake is van bebouwing, water of groenstroken. In de tijd van Blaeu tekende men echter in zogenaamd vogelvluchtperspectief: de cartograaf geeft op zijn kaart weer wat een vliegende vogel van bovenaf ziet. Langs de straten zijn daarom huizen getekend en in de parken vinden we bomen. Hierbij wordt echter gebruik gemaakt van een vals perspectief: terwijl het stratenplan loodrecht van boven wordt geprojecteerd, worden de huizen, bruggen en andere opvallende onderdelen van de stad min of meer van een zij aanzicht voorzien. Dat daarbij af en toe gesmokkeld moet worden laat zich raden, maar over het algemeen levert deze benadering een weergave van de stad op die zeer tot de verbeelding spreekt. Omdat de kopergravures van Blaeu van zo'n goede kwaliteit waren, zijn de afdrukken zeer scherp en kan ieder gebouw apart bestudeerd worden. Het lijkt alsof je zo door de straten zou kunnen wandelen. Nu, bijna 400 jaar na de totstandkoming van Blaeu's kaart van Leiden, kan dat ook werkelijk. De huidige technische middelen maken het mogelijk het perspectief van Blaeu om te zetten naar een driedimensionale weergave. Met behulp van verschillende technieken werd ieder huis op de Leidse kaart van Blaeu in een 3D-omgeving opnieuw opgebouwd, waardoor we nu in feite een driedimensionale versie van de kaart bezitten. Op de bij dit boek geleverde dvd vindt u een film met de titel 'Blaeu Digitaal – Ontdek Leiden in de Gouden Eeuw' die u meeneemt op een virtuele wandeling door het Leiden van 1649. Eerder werd een vergelijkbaar project uitgevoerd voor de stad Groningen. Hiervoor werd een kaart van de landmeter en cartograaf Egbert Haubois uit 1643 gedigitaliseerd. De Leidse kaart is, in tegenstelling tot die van Groningen, in kleur,

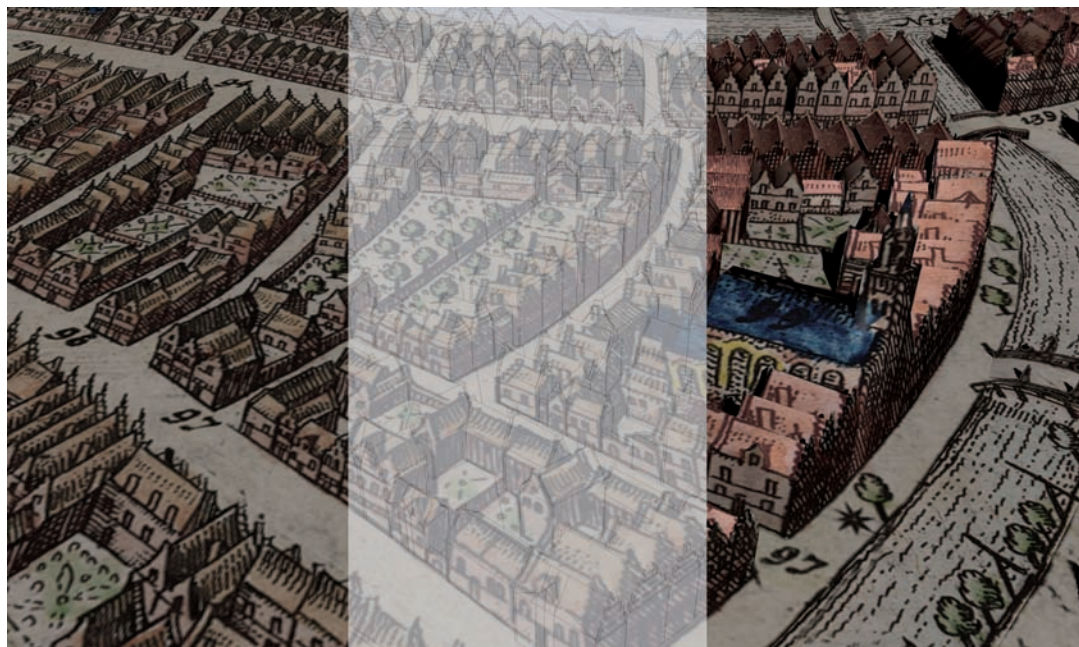
Een detail van de kaart van Blaeu; hierop is goed te zien dat er sprake is van vogelvluchtperspectief, waarbij de afzonderlijke huizen zijn voorzien van een zijaanzicht.

wat de ervaring van het door-de-stad-lopen nog intenser en ‘werkelijker’ maakt.

Op de dvd wordt u meegenomen op een tocht door de stad. Eerst vliegen we in vogelvlucht vanuit het zuiden op de stad aan en bekijken de stadsmuren en de waltorens. Daarna treden we door de Koepoort de stad binnen en gaan we kris-kras door het centrum heen. We zien hoe de Vliet de stad binnenstroomt, we zien de gebouwen van de universiteit, het Rapenburg, de Pieterskerk, het Gravensteen, de Breestraat, het Catharinagasthuis en het Stadhuis. Onderweg hoort u een gids vertellen over wat er te zien is en soms ook over wat er niet te zien is, zoals bijvoorbeeld de

Blauwe Steen op de Breestraat. Blaeu tekende deze niet in op de kaart, hoewel hij er in die tijd al wel lag en een belangrijke spilfunctie had (zie hoofdstuk 1). Misschien is dit een aanwijzing dat Blaeu toch niet zo bekend was met de stad of inderdaad niet zo zorgvuldig werkte, zoals zijn concurrenten meenden.

De tocht gaat verder langs de oevers van de Nieuwe Rijn, langs de Aalmarkt en de Visbrug, het Waardeiland, de Burcht, de Hooglandse Kerk, het Weeshuis en de Haarlemmerstraat. Dan verder naar waar de bedrijvigheid plaatshad: de Ver-versbuurt, de Haven, de Beestenmarkt en de Stadstimmerwerf. Via het Galgewater en de Witte

Ontwerpschets voor de productie van de 3D-animatie: de huizen worden 'rechttop' gezet.

Poort verlaten we de stad langs het Leprozenhuis, een instelling die men liever buiten de poorten hield.

Tijdens uw virtuele wandeltocht door het zeventiende-eeuwse Leiden zal het u opvallen hoeveel er eigenlijk nog bewaard gebleven is van de ge-

bouwen en de oorspronkelijke structuur van de stad. Natuurlijk is er veel verdwenen, maar dankzij de ervaring van deze film, de waardenkaarten, dit boekje en uw eigen inlevingsvermogen, kunt u zich, wandelend door hedendaags Leiden, zeker weer even in vervlogen tijden wanen!